

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ МОН УКРАЇНИ
ЩОДО КОМПЛЕКСУ ЗАХОДІВ, СПРЯМОВАНИХ
НА АКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА
У НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ**

Рекомендації підготовлені науковими співробітниками НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка в межах виконання держбюджетної теми «Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в освітній та гуманітарний простір України в умовах війни» (№ державної реєстрації 0123U100536, науковий керівник – кандидат історичних наук О. Шакурова), затверджені рішенням вченої ради НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка (17.12.2024, протокол № 8) та надіслані до МОН України (лист № 51608/0/1-24 від 23.12.2024).

1. Комплекс заходів, спрямованих на активне використання українознавства у національно-патріотичному вихованні

У законодавстві про освіту України визначено, що освітній процес поєднує у собі три складові: навчальний, науковий та виховний процеси. Українознавство є навчальною, науковою та виховною галуззю знань про Україну та українців. Завдяки українознавству молодь України та діаспори отримує нові знання, вчиться по-науковому їх осмислювати, формуючи почуття національної свідомості, честі, гідності, національну ідентичність та патріотизм. В умовах російсько-української війни українознавство є інтегративною науковою галуззю знань, що формує виховання свідомих громадян – патріотів Української держави. Упровадження

національно-патріотичного виховання передбачає цілий арсенал ефективних методів і форм успішної освітньо-виховної роботи на уроках, лекціях та інших заходах з українознавства. Запорукою успішності має стати актуалізація змісту навчальних програм з українознавства з темами, що стосуються протидії російській агресії, захисту національної безпеки та протиставлення українознавства «россиейведению» й насаджуванню російської ідеології, зокрема в державній, геополітичній, геостратегічній, освітній та культурній сферах, у тимчасово окупованих областях України. Для цього необхідним є введення та закріплення цього курсу як інваріативної (обов'язкової) складової освітнього процесу, на відміну від варіативної. Освітня галузь «Українознавство» наразі є серед курсів за вибором, а навчальні програми з українознавства потребують доопрацювання й перезатвердження у МОН України [18, с. 207].

Для того щоб учні, студенти, вчителі та викладачі могли зробити свій вибір на користь українознавства, всіх учасників навчально-виховного процесу потрібно забезпечити навчальними та дидактичними матеріалами з українознавства. Освітні технології з українознавства передбачають, що на навчально-виховних заходах з українознавства учні отримуватимуть знання про Україну та українців з використанням різних, у тому

числі інтегративних методів та підходів до навчання. Завдяки вивченню та використанню місцевого краєзнавчого матеріалу вихованці мають змогу досягнути історичні події не просто у цифрах та фактах, а вивчати їх на прикладі історії рідного краю та героїв-земляків: проводячи туристично-краєзнавчі екскурсії, інтерактивні екскурсії в музеях, покладаючи квіти до меморіальних дошок чи пам'ятників героям, беручи участь у святкових музичних або танцювальних благодійних концертах, мистецьких, літературних конкурсах та інших патріотичних заходах [18, с. 207–208].

Місце українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання визначає комплекс заходів, спрямованих на практичне інтегрування українознавчого контенту, що включає взаємозближення і взаємодію окремих навчальних дисциплін та актуалізацію формування україноцентричної національної ідеології в українському науковому та освітньому гуманітарному просторі. Впровадження українознавчого національно-патріотичного навчально-виховного контенту передбачає продумані зміни у методичних підходах до випрацювання концептуальних засад та компетентнісних підходів, необхідних для успішної реалізації наукових проєктів, та врахування їх результатів у навчально-виховному процесі, а також подальшої науково-консультаційної підтримки навчально-виховних програм і практик з українознавства для всіх ланок освітнього процесу в Україні та діаспорі в умовах воєнного часу та після його скасування [18, с. 209].

Передусім ці зміни мають торкнутися впровадження отриманих результатів

наукових досліджень з українознавства в освітній процес. Це можливо у тому разі, коли освітяни та науковці матимуть державну і меценатську підтримку для створення нового освітнього компонента (продукту) на основі наукових розробок, враховуючи умови воєнного стану в Україні, спричинені збройною агресією російської федерації проти українського народу. Адже відповідно до Закону України «Про освіту» (ст. 54, п. 1) учасники освітнього процесу, зокрема педагогічні, науково-педагогічні й наукові працівники, мають право на «розроблення та впровадження авторських навчальних програм, проєктів, освітніх технологій, методів і засобів, насамперед методик компетентнісного навчання...» [5]. Згідно зі ст. 75, п. 4 цього Закону наукове та методичне забезпечення освіти мають право здійснювати також академічні та галузеві науково-дослідні інститути, зокрема, «організовувати видання навчальної та методичної літератури, здійснювати методичний супровід їх впровадження в освітній процес» [6].

Відповідно до Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 рр. (далі – Стратегія) в системі освіти і науки України в умовах воєнної агресії російської федерації національно-патріотичне виховання є «одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), формування у громадян почуття патріотизму, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до

виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України, сповідування європейських цінностей» [22]. План дій щодо реалізації Стратегії було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 № 932 [21].

Реалізація Стратегії має забезпечуватися «спільними зусиллями органів державної влади, органів місцевого самоврядування, закладів освіти і наукових установ, організацій громадянського суспільства, із залученням коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, а також з інших незаборонених законодавством джерел» [22].

Державну цільову соціальну програму національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (далі – Програма) було затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 30.06.2021 № 673 [20]. Серед пріоритетних завдань Програми було визначено «формування української громадянської ідентичності – здійснення заходів, спрямованих на впровадження та утвердження суспільно-державних (національних) цінностей, розвиток громадянської ідентичності населення України; військово-патріотичне виховання – здійснення заходів, спрямованих на формування у громадян готовності до захисту України, громадського сприяння безпеці та обороні України та підвищення престижу військової і спеціальної державної служби; формування науково-методологічних і методичних засад національно-патріотичного виховання – здійснення заходів, спрямованих на розвиток цілісної загальнодержавної політики національно-патріотичного виховання» [20].

Пріоритетні завдання, визначені

Програмою, – формування науково-методологічних і методичних засад національно-патріотичного виховання, в розробці яких мають право брати участь наукові установи, розробляти рекомендації щодо роботи центрів національно-патріотичного спрямування та інших організацій, що реалізують проекти (заходи) з національно-патріотичного виховання; включати проблематику національно-патріотичного виховання до дослідницьких програм та планів наукових установ і закладів освіти [20].

Одним із важливих завдань Програми є «підтримка та інформування населення України про діяльність українських молодіжних громадських об'єднань, що заборонялися і переслідувалися окупаційними та радянським режимами, у тому числі українського пластового руху (Пласт) та скаутського руху, Спілки української молоді, що збереглися в закордонних українців та відновили свою діяльність в Україні із здобуттям незалежності» [20].

Останні понад 30 років над розробкою, реалізацією та впровадженням національно-патріотичного виховання в науковий та освітній процес працював колектив Науково-дослідного інституту українознавства МОН України. Освітня та наукова дисципліна «Українознавство» була започаткована в Інституті українознавства при Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка на початку 90-х років ХХ ст. (як самостійний науково-дослідний підрозділ – з 24.01.1992 р.). З того часу наукове українознавство стало тією інтегративною галуззю знань, науковий підхід якої полягає у вивченні України і світового українства як органічної складової світової цивілізації та культури в усіх часопросторових

вимірах і сенсах на шляху утвердження української національної та громадянської ідентичності. На сьогодні творчий колектив НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка реалізує основні пункти Стратегії [22]. Колектив Інституту має гарний досвід у створенні науково-методичної та навчально-методичної бази для інтегративного навчального курсу «Українознавство», зокрема підручників та наукових, науково-методичних і навчально-методичних посібників для вчителів [11; 12], іншої методичної літератури з українознавства для України та української діаспори. Науковцями було оприлюднено методичні видання, за якими викладається курс «Українознавство», зокрема: програма виховання дітей дошкільного віку «Українотворець» [13] та методичні рекомендації щодо викладання цього курсу [9]; програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Українознавство» для 1–4 та 5–11 класів [14; 12; 23] та методичні рекомендації щодо викладання цих курсів [7]; навчальна програма з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя [28]; методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідних учнівських робіт з українознавства [27]; навчальна програма підвищення кваліфікації працівників галузі освіти [24]; науково-методичні посібники для учителів та учнів недільних шкіл українського зарубіжжя [25; 26; 10]; практикуми [8] та методичні матеріали для проведення конкурсу для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів та конспекти уроків з українознавств [17] тощо.

Згідно з рекомендаціями МОН України та Постановою Кабінету Міністрів України у Новій українській школі на

основі Державного стандарту базової початкової та середньої освіти розробляються шкільні типові освітні програми державного рівня, модульні навчальні програми опрацьовуються авторськими колективами і затверджуються державою, а навчальні програми можуть розроблятися навіть окремими вчителями [19].

У Концепції національно-патріотичного виховання у системі освіти України до 2025 року (затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» від 06 червня 2022 року № 527) зазначено, що «у період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей» [15].

Варто наголосити, що серед основних заходів щодо реалізації Концепції в системі освіти України до 2025 року виокремлено громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання [15]. Україна та українці наполегливо прагнуть долучитися до світового та європейського освітнього простору, тому в системі національної освіти і науки також варто зробити певні зміни, щоб врахувати історичні етнічні та регіональні особливості України, в яких формувалась українська ідентичність, та обставини наявного воєнного часу [18, с. 212].

Основним завданням українознавства як окремої навчальної дисципліни та загального освітнього напрямку, на думку О. Газізової, є «формування в учнів наукової картини про український світ, українську людину, українську спільноту, українське культуротворення й державотворення, українську екосистему, екологічну грамотність, природу сучасних соціальних, економічних і політичних реалій в Україні тощо» [1, с. 177]. Для подолання існуючого розриву між науковими дослідженнями та освітнім середовищем треба зробити максимально доступними та цікавими для усіх учасників навчального процесу знання про Україну та українців. Адже «формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді – одне із пріоритетних завдань державної освітньої політики, метою якої є виховання національно свідомих громадян, здатних забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі» [1, с. 177].

Також українознавство як окрема галузь знань і напрямний вектор сучасного освітнього дискурсу в рамках реалізації Концепції Нової української школи «сприяє формуванню соціально активної молоді з чітко визначеною громадянською позицією, яка здатна інтегрувати різні галузі знань і набувати нові життєво необхідні компетентності... Важливим чинником реалізації компетентнісного підходу є залучення молоді до науково-пошукових українознавчих досліджень» [3, с. 179]. Науково-дослідна діяльність здобувачів освіти в галузі українознавства в умовах російсько-української війни є не лише освітнім, але й соціально важливим процесом, який формує у молоді патріотизм, громадянську свідомість і відповідальність за

збереження національної ідентичності. У свою чергу це допомагає учням краще зрозуміти історію, культуру і сучасні виклики України, що є ключовими елементами у вихованні патріотичної свідомості молодого покоління українців, готових відстоювати цінності Української держави [2, с. 287].

Задля покращення доступності нових знань з українознавства для освітнього середовища України та діаспори варто, по-перше, впровадити систему підготовки вчительських кадрів з українознавства для молодшої, середньої та вищої школи; по-друге, забезпечити підготовку викладачів з українознавства для здобувачів професійної (професійно-технічної) і фахової передвищої та вищої освіти в Україні; по-третє, готувати аспірантів за ОП «Українознавство», бо на сьогодні в Україні вже не існує цієї наукової спеціальності, через що держава втрачає перспективу підготовки фахівців (науковців), які розвиватимуть українознавство як наукову галузь інтегративних знань про Україну та українців [18, с. 214].

Окрім розроблення традиційних підручників, посібників, робочих зошитів для всіх рівнів українознавчої освіти, необхідно залучити також цифрові мультимедіа технології та розвивати напрямок створення аудіо та відео або інформаційних матеріалів – уроків або лекцій з українознавства для учнів і студентів, курсів підвищення кваліфікації для вчителів з українознавства на основі національно-патріотичного виховання. Розробити дидактичні матеріали для практичних занять і зробити їх максимально адаптованими для потреб учасників навчального процесу, врахувавши вікові, особистісні, етнічні та регіональні

особливості підростаючого покоління та можливості вчителів з українознавства. А також врахувати офлайн та онлайн методики викладання, адже в умовах постійної загрози обстрілів та відсутності електрики, перебування в укриттях чи за кордоном забезпечення доступу учнів до навчального процесу значно знижується [18, с. 214].

Загалом йдеться про те, що національно-патріотичне виховання впроваджується на уроках, виховних заходах, лекціях, конкурсах та курсах з українознавства, враховуючи, вивчаючи та аналізуючи основні події російсько-української війни, біографії героїв, їхні подвиги, історії людей, які постраждали під час збройного протистояння, вплив на українців зокрема і на геополітичну та етносоціальну ситуацію загалом, фіксуючи пам'ятні дати на основі подій, що відбувалися в рідному краї.

Приміром, у межах реформ команда МОН України вже направила низку пропозицій для оновлення та поліпшення типової освітньої програми для 5–9 класів Нової української школи. Серед яких, зокрема, пропонується інтеграція предметів, що передбачає «уніфікувати назви інтегрованих курсів та визначити години на міжгалузеві курси. Інтеграція допомагає дітям бачити зв'язки й мислити ширше». Також пропонується збільшити кількість годин на громадянську та історичну освіту, щоб посилити складову виховання громадянської позиції, що у свою чергу формує стійкість української нації в умовах воєнного часу та інших глобальних викликів [16].

Для актуалізації українознавства у впровадженні національно-патріотичного виховання та реалізації

безперервності навчального процесу у систему українознавчої освіти в умовах російсько-української війни необхідно:

1. Випрацювати ефективний механізм формування та реалізації державної політики у сфері національно-патріотичного виховання. Для впровадження та реалізації цього завдання необхідно ввести українознавство до переліку інваріативних (обов'язкових) освітніх галузей, затверджених Кабінетом Міністрів України.

2. Зберегти українознавство як важливу й базову складову навчального процесу, одну із найважливіших ланок знань та компетентностей для впровадження національно-патріотичного виховання.

3. Наповнити українознавчий контент новими знаннями про Україну та українців, новим емпіричним та теоретичним досвідом, який українці отримали під час кровопролитної боротьби з російською федерацією.

4. Українознавчий контент завдяки своєму інтегративному характеру може бути введений до всіх освітніх рівнів (початкова загальна освіта; базова загальна середня освіта; повна загальна середня освіта; професійно-технічна освіта; неповна вища освіта; базова вища освіта; повна вища освіта). Інтегративне навчання допомагає виробленню цілісного бачення уявлень про світ та пошуку свого місця у ньому, міцної життєвої позиції та становленню особистості громадянина України.

5. Запровадити єдиний методичний та термінологічний підхід до реалізації процесу національно-патріотичного виховання на основі нормативно-правової бази, зокрема уніфікувати термінологічний апарат, розробити

або актуалізувати (оновити) наявні програми з українознавства, напрацювати дидактичні матеріали з українознавства та методичку викладання курсу «Українознавство» для всіх ланок освіти.

2. Рекомендації щодо особливостей реалізації державної політики України в галузі української національної та громадянської ідентичності

Одним з головних напрямів державної політики України є діяльність, спрямована на утвердження української національної та громадянської ідентичності. Її завданням, зокрема, є виховання у громадян України активної позиції на основі духовних цінностей українського народу, національної самобутності, патріотизму, поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних цінностей, розуміння їх важливості для становлення держави, а також формування та збереження української національної ідентичності у громадян України, які усвідомлюють свою належність до української нації.

Одним із найважливіших інструментів для виконання цього завдання є історія України як системна наукова галузь та навчальна дисципліна. Виключна важливість історичних знань для національно-патріотичного виховання безсумнівна. На це прямо вказує український законодавець, зазначаючи, що історія українського народу, нерозривний зв'язок із нею є одним із головних принципів у сфері утвердження української національної і громадянської ідентичності, визначальним для самобутності українського народу, а громадянсько-патріотичне виховання має здійснюватися на базі популяризації історії України.

Основні завдання державної

політики в галузі історичної науки та освіти свого часу визначила президія Національної академії наук України. До їх числа передусім належить створення цілісної, правдивої, методологічно вивіреної картини історичного минулого України, а також донесення цієї картини до населення України, подолання стереотипів, недопрацювань, лакун, а подеколи й відвертих фальсифікацій історії України, продукуваних радянською історіографією. Сучасні виклики для історичної науки полягають у протидії інформаційній війні й дезінформації в історичній галузі.

Окрім того, конкретні завдання перед істориками було поставлено президентами України й Польщі. Так, на зустрічі у Варшаві у квітні 2023 р. очільників сусідніх держав В. Зеленський висловив переконання у тому, що у майбутньому між українцями й поляками не буде існувати жодних кордонів: політичних, економічних і, що дуже важливо, історичних, цим самим фактично окреслив новий напрям зовнішньо- і внутрішньополітичної перспективи, на виконання якої мають спрямувати свої зусилля не лише дипломати і державні посадовці, а й науковці. У свою чергу А. Дуда відзначив, що цього українсько-польського кордону більше не буде, підтримав ініціативи В. Зеленського та підкреслив необхідність досягнення історичного порозуміння між поляками й українцями, ґрунтуючись на відсутності табуйованих тем і необхідності обговорення історичних питань, які є болючими для багатьох сімей. На виконання зазначених ініціатив лідерів держав, враховуючи наявність складних етапів українсько-польських взаємин в історичній перспективі, та

з метою поглиблення добросусідських зв'язків двох слов'янських народів, необхідності подолання усталених стереотипів і протистояння історичним фальсифікатам, продукуваним російськими істориками, політологами і пропагандистами, вивчення позитивного історичного досвіду співіснування українського і польського етносів у межах багатонаціональної держави Речі Посполитої, виокремлення набутоків і прорахунків необхідно активізувати вивчення проблем польсько-українських взаємин, у тому числі й в ранньомодерну добу.

Реалізовувати цю політику покликані Інститут історії НАН України як провідна наукова установа, співробітники якої досліджують широкий діапазон проблем національної історії, а також інші профільні наукові й навчальні заклади, зокрема НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, до компетенції яких відноситься проведення прикладних і фундаментальних наукових досліджень в галузі історії, а також навчальні заклади, котрі мають здійснювати навчальний (з набуття нових знань) і виховний (з отримання громадянських якостей і компетентностей) процес серед населення України та закордонних українців. Згідно з Концепцією безперервної освіти цей процес має бути постійним і спрямованим не лише на учнівську і студентську молодь, а й на широкі кола населення різних вікових груп.

Згідно з фундаментальним визначенням історичні знання творяться шляхом інтерпретації доступних дослідників історичних джерел. Отже, реконструкція минулих подій буде якіснішою, якщо більше достовірних інформативних джерел буде в розпорядженні вчених. До

числа таких джерел належать, зокрема, актові книги судово-адміністративних установ України XVI–XVII ст. Тільки в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві наразі зберігається 2119 актових книг, що містять, за неповними підрахунками, понад мільйон документів. Цінність актових книг як історичного джерела в різні часи засвідчували такі корифеї історичної науки, як М. Максимович, М. Костомаров, О. Бодянский, В. Антонович, М. Іванишев, М. Владимирський-Буданов, О. Левицький, І. Каманін, М. Грушевський, І. Крип'якевич та ін. На базі актових книг можливе проведення історичних і спеціальних історичних досліджень, зокрема в галузі історії повсякдення, історії держави і права, історії медицини, військової історії, історичної демографії, політичної історії, історії органів державної влади й управління, генеалогії, палеографії староукраїнської, старопольської й латинської мов, дипломатики, метрології, нумізматики, хронології, архівної справи тощо. Вміщені до актових книг матеріали становлять цінне джерело з історії України, а також низки інших країн, що свого часу входили до складу багатонаціональної держави Річ Посполита або у складі етнопонаціональних груп проживали на її території, тією чи іншою мірою перебували в межах її юрисдикції, впливали на неї або зазнавали її впливів (Польща, Литва, Молдова; вірменський, кримськотатарський, єврейський народ тощо).

Цінність актових книг як історичного джерела, важливого для збереження української культурно-історичної ідентичності, визнається також на рівні урядів провідних держав світу та наукових організацій. Так, протягом 2024 р.

Державним департаментом США, а також корпорацією «Family Search» (FS) незалежно одна від одної розпочато проекти з оцифрування документів, з яких у 1852 р. розпочиналася історія Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ЦДІАК) – актових книг, а також з навчання співробітників ЦДІАК поводження з архівними матеріалами та їх оцифрування в разі загрози пошкодження чи знищення.

Останній тип загроз для актових книг набув особливого значення під час війни України з російською федерацією. На превеликий жаль, втрати музейних колекцій і унікальних історичних документів на окупованих територіях та під час обстрілів є реаліями сучасного життя.

Однак оцифрування архівних документів само собою не вирішує завдань, поставлених президентськими ініціативами. Актові книги – специфічне джерело, вони написані українським скорописним письмом XVII ст. Тогочасний український скоропис способом написання та стилістично суттєво відрізняється від українського письма XIX–XXI ст., а синтаксис і пунктуація в розумінні сучасної української лінгвістики у скорописному тексті практично відсутні. Ці особливості палеографії українського скоропису суттєво ускладнюють прочитання та розуміння цих текстів. Для ефективного введення нових архівних джерел в широкий науковий обіг необхідно забезпечити палеографічне опрацювання оцифрованих архівних документів, а також видання в друкованому вигляді найважливіших із них. Така робота потребує спеціальних палеографічних знань, певної кваліфікації та навичок. Наразі в Україні кількість

спеціалістів, які можуть працювати з актовими книгами, вкрай обмежена, тоді як підготовлені фахівці-історики з навичками читання та розуміння українського скорописного тексту вже сьогодні потрібні у спеціалізованих наукових і архівних установах України.

У зв'язку з цим НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка рекомендує:

1. Збереження актових книг як унікального історичного джерела, ключового для посилення української національної ідентичності, що є європейським, а в певних сенсах і загальнолюдським надбанням, має стати одним із пріоритетів політики України. З цією метою державні органи України мають активно долучитись до процесу оцифрування архівних фондів та забезпечити їх викладення в мережі Інтернет.

2. З метою археографічного опрацювання джерел необхідно налагодити підготовку спеціалістів, здатних читати, розуміти й інтерпретувати архівні документи. Підготовка має бути організована на базі історичних факультетів українських вищих навчальних закладів, зокрема КНУ імені Тараса Шевченка, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Національного університету «Києво-Могилянська академія» та ін.

3. Організаційною формою підготовки можуть бути навчально-наукові лабораторії, на базі яких студенти опануватимуть методики: 1) архівної пошукової роботи; 2) читання та розуміння українських скорописних текстів XVI–XVII ст.; 3) копіювання та археографічної обробки актових джерел відповідно до едичійних засад і принципів існуючих методичних рекомендацій, розроблених науковцями академічних та

архівних установ щодо передачі текстів, написаних староукраїнською мовою. Лабораторії можуть стати важливими центрами практичної студентської науково-дослідної роботи.

4. Виділити кошти на створення при НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка такої навчально-наукової лабораторії, оскільки його працівники мають значний практичний досвід подібної роботи. Ними успішно реалізована низка прикладних і фундаментальних праць, що передбачали безпосередню роботу з актовими книгами, зокрема: «Ранньомодерне суспільство України крізь призму джерел: соціальні та правові практики тогочасного соціуму»; «Українська повсякденність XVI–XVII ст.: джерелознавчий вимір»; «Соціальні аспекти українського повсякдення XVI–XVII ст.»; «Соціальна історія XVI–XVII ст. як складова українського повсякдення ранньомодерної доби України»; «Структури українського повсякдення ранньомодерної доби»; «Українське повсякдення ранньомодерної доби: правові та соціальні практики» та ін. Ці проекти носили джерелознавчий та історіографічний характер і у джерелознавчому аспекті були близькі до проектів Державного департаменту США, «FS», якісно відрізняючись від них тим, що в межах зазначених НДР виконувався не лише комплекс робіт з пошуку, археографічного опрацювання і видання актових матеріалів, а й здійснювалася їхня інтерпретація з метою отримання нового знання, що поширювалося у вигляді монографій, збірників документальних матеріалів та наукових статей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Газізова, О. XIV Міжнародний конкурс з українознавства для учнів 8–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. *Українознавство*. 2021. № 2 (79). С. 177–199.
2. Газізова, О. Українознавчі засади формування патріотичної свідомості здобувачів освіти (на матеріалах XVII Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти). *Українознавство*. 2024. № 4 (93). С. 275–289.
3. Газізова, О. Українознавчі пріоритети формування національно-культурної ідентичності учнівської молоді. *Українознавство*. 2020. № 4 (77). С. 170–182.
4. Газізова, О., Сорочук, Л., Кононенко, А., Бойко, С., Іванець, С. Тенденції українознавчих досліджень XVI Міжнародного конкурсу з українознавства для учнів 8–11 класів закладів загальної середньої освіти. *Українознавство*. 2023. № 2 (87). С. 174–221.
5. Закон України про освіту. *Офіційний портал Верховної Ради України*. Стаття 54, пункт 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Закон України про освіту. *Офіційний портал Верховної Ради України*. Стаття 75, пункт 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
7. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Методичні рекомендації щодо викладання курсу «Українознавство» у 5–12 класах загальноосвітніх навчальних закладів*. Київ, 2008. 8 с.
8. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Практикум з українознавства*. Київ, 2008. 80 с.
9. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Рекомендації щодо роботи з програмою виховання дітей дошкільного віку «Українотворець»*. Київ, 2008. 6 с.
10. Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Українознавство у навчально-виховному процесі. Основи методики викладання*. Науково-методичний посібник. Київ, 2008. 56 с.

11. Кононенко, П. П. *Історія українознавства*. Навчальний посібник. Київ, 2011. 512 с.

12. Кононенко, П., Козлов, А., Ковпик, С. *Українознавство в старшій школі: навчально-методичний посібник для вчителів / МОН України; НДІ українознавства*. Київ, 2007. 196 с.

13. Кононенко, П. П., Касян, Л. Г., Семенюченко, О. В. *Програма виховання дітей дошкільного віку «Українотворець»*. Київ, 2008. 28 с.

14. Кононенко, П. П., Присяжна, Т. М. *Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українознавство. 1–4 кл.* Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах (лист №14.1/12-Г-686 від 27.12.2013). Київ, 2013. 47 с.

15. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» від 06 червня 2022 року № 527). *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

16. Лісовий, Оксен. Що зміниться в Типовій освітній програмі для 5–9 класів НУШ. *Освіта.UA*, блог. 06.06.2024. URL: <https://osvita.ua/blogs/92274/>

17. *Методичні матеріали Міжнародного конкурсу для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів «Українознавчі пріоритети навчально-виховного процесу»*: збірник конспектів уроків / упоряд. Газізова О. О., Кононенко А. М., Бойко С. М., Науменко Л. Г. Київ, 2021. 342 с.

18. Отрошко, Л. Українознавство у впровадженні національно-патріотичного виховання в умовах російсько-української війни. *Українознавство*. 2024. № 3. (92). С. 207–221.

19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання державних

стандартів повної загальної середньої освіти» від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>; Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>

20. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України. *Урядовий портал*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#n11>

21. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.06.2024).

22. Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання» від 18.05.2019 р. № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#n15> (дата звернення: 18.06.2024).

23. *Українознавство. 5–11 класи: навчальна програма з курсу за вибором «Українознавство» для закладів загальної середньої освіти України / авт.-укл.: А. Ціпко, Т. Бойко, С. Бойко, О. Газізова*. Київ, 2020. 79 с.

24. *Українознавство: навчальна програма підвищення кваліфікації працівників галузі освіти / укл.: П. П. Кононенко, А. Ю. Пономаренко, Л. К. Токар*. Київ, 2005. 36 с.

25. *Українська література в системі українознавства: посібник / укл. Денисюк С. П., Кононенко П. П.* Київ, 2004. 300 с.

26. Ціпко, А. (у співавторстві). *Пізнаємо Україну. Узнаем Украину. Discover Ukraine: посібник для учителів та учнів недільних*

шкіл українського зарубіжжя. Київ, 2007. 127 с.

27. Чирков, О. А. *Методичні рекомендації щодо виконання та захисту науково-дослідної учнівської роботи на Міжнародному конкурсі з українознавства*. Київ, 2009. 25 с.

28. Я і Україна. Навчальна програма з курсу українознавства для суботніх та недільних шкіл українського зарубіжжя (рекомендовано Міністерством освіти і науки України (лист МОН України від 28.02.2019 № 1/11-2082)). *Українознавство*. № 1 (70). С. 110-133.

Ольга ШАКУРОВА

orcid.org/0000-0001-9842-2997
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка
email:kalanetika@gmail.com

Любов ОТРОШКО

orcid.org/0000-0002-1204-7493
молодший науковий співробітник
НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка
email:otroshkoliubov@gmail.com

Микола ВИСОТІН

orcid.org/0000-0002-0449-2239
молодший науковий співробітник
НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка
email: nik16@ukr.net

Юрій ФІГУРНИЙ

orcid.org/0000-0002-6463-0920
кандидат історичних наук,
старший дослідник,
старший науковий співробітник
НДІ українознавства
КНУ імені Тараса Шевченка
email:ukr.etnolog_fus@ukr.net